

CHEMICKÁ ROVNOVÁHA

Pri **vratných reakciách** (iný názov - obojsmerné reakcie = môžu prebiehať v oboch smeroch, čiže z reaktantov vznikajú produkty a súčasne z produktov naspäť vznikajú východiskové látky) prebiehajúcich v uzavretých* sústavách, sa **po určitom čase ustáli** stav – **chemická rovnováha**. Počas rovnováhy platí, že rýchlosť protismerných dejov (reakcií) je rovnaká.

Všeobecný zápis obojsmernej reakcie:

priama reakcia →

spätná reakcia ←

Na začiatku reakcie platí, že $v_1 > v_2$, lebo v sústave sú na začiatku len reaktanty (východiskové látky). Rýchlosť priamej reakcie v_1 je v tomto prípade väčšia ako rýchlosť spätnej chemickej reakcie v_2 .

V priebehu reakcie postupne rýchlosť priamej reakcie klesá (pretože ubúdajú reaktanty) a rýchlosť spätnej reakcie rastie (pretože sa zvyšuje množstvo produktov), až kým sa rýchlosti priamej a spätnej reakcie nevyrovnajú, teda pokiaľ neplatí $v_1 = v_2$ a sústava sa dostala do stavu rovnováhy. Rovnováha má **dynamický charakter** – to znamená, že sa dá porušiť a meniť vplyvom rôznych faktorov, nie je to nemenný trvalý – statický stav.

V **čase** chemickej **rovnováhy** platí:

1. V rovnovážnom stave sa **rýchlosti priamej a spätnej reakcie rovnajú** $v_1 = v_2$.
2. **Koncentrácie** reaktantov a produktov **sa nemenia** – nazývame ich **rovnovážne koncentrácie**, označujú sa **hranatými zátvorkami** [ ], napr.: zápis [HBr] = 2 mol/dm³ prečítame: „rovnovážna koncentrácia kyseliny bromovodíkovej je dva mol/dm³.“

Pozn.: * Pozn.: Uzavretá sústava neumožňuje výmenu častíc s okolím

Meraním rovnovážnych koncentrácií (= koncentrácie látok v čase rovnováhy) sa zistilo, že:

Podiel zo súčinu číselných hodnôt rovnovážnych koncentrácií produktov umocnených príslušnými stechiometrickými koeficientmi a súčinu číselných hodnôt rovnovážnych koncentrácií reaktantov umocnených príslušnými stechiometrickými koeficientmi je konštantný (Guldberg – Waageho zákon chemickej rovnováhy, 1867).

Tento podiel sa nazýva **rovnovážna konštant**a, označenie: K_c .

Vzťah pre výpočet rovnovážnej konštanty K_c je odvodený z rýchlostnej rovnice:

$$v = k \cdot c^{\alpha}(A) \cdot c^{\beta}(B)$$

V čase rovnováhy použijeme rovnovážne koncentrácie látok v sústave: $[A]$, $[B]$, $[C]$, $[D]$

a zapíšeme vzťahy pre rýchlosť priamej reakcie: $v_1 = k_1 \cdot [A]^a \cdot [B]^b$

pre rýchlosť spätnej reakcie: $v_2 = k_2 \cdot [C]^c \cdot [D]^d$

Platí: $v_1 = v_2$

dosadíme za v_1 a v_2 : $k_1 \cdot [A]^a \cdot [B]^b = k_2 \cdot [C]^c \cdot [D]^d$

z tejto rovnice matematickými úpravami (presunom na druhú stranu): $/ k_2$ a $/ [A]^a \cdot [B]^b$ dostaneme vzťah:

$$\frac{k_1}{k_2} = \frac{[C]^c \cdot [D]^d}{[A]^a \cdot [B]^b}$$

kde:

$$\frac{k_1}{k_2} = K_c$$

k_1, k_2 - rýchlostné konštanty,
ich podiel je opäť konštantný

$$K_c = \frac{[C]^c \cdot [D]^d}{[A]^a \cdot [B]^b} \rightarrow \text{matematický podiel}$$

$\rightarrow$ súčin

a, b, c, d - stechiometrické koeficienty

$[C], [D]$ - rovnovážne koncentrácie produktov

$[A], [B]$ - rovnovážne koncentrácie reaktantov

Takýto vzťah pre rovnovážnu konštantu sa aplikuje v **homogénnych** sústavách, tj. všetky látky v danej sústave majú rovnaké skupenstvo.

V **heterogénnych** sústavách nie sú všetky zložky v rovnakej fáze (skupenstve). V heterogénnych sústavách je rovnovážna konštantá definovaná iba parciálnymi* tlakmi plyných látok alebo koncentraciami látok prítomných v roztoku.

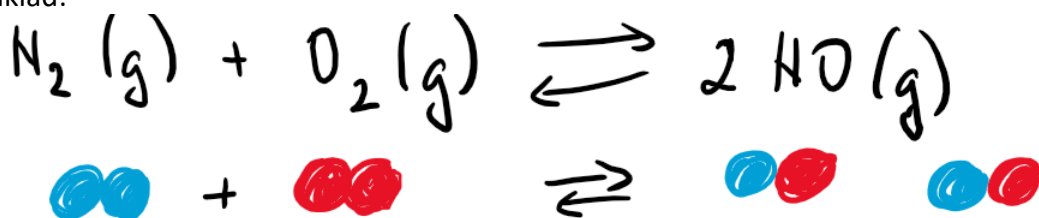
(Pozn.: *parciálny tlak je čiastkový tlak jednotlivkej plynnej zložky v sústave.)

Rovnováhu v reakciách, v ktorých sa nachádzajú plyné látky, možno charakterizovať teda aj rovnovážnou konštantou, ktorú vypočítame na základe parciálnych tlakov jednotlivých plyných látok. Rovnovážnu konštantu plynov potom označujeme **K_p**. Do vzťahu pre výpočet rovnovážnych konštant dosadíme miesto rovnovážnych koncentrácií ich parciálne tlaky.

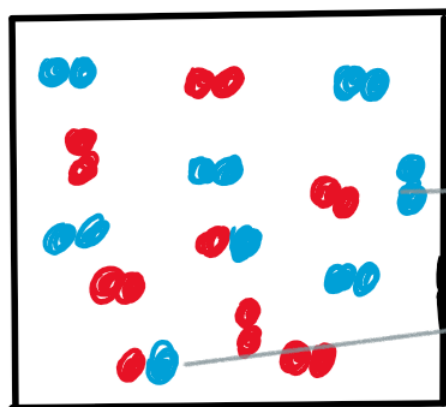
Význam hodnoty K_c

Ako ovplyvnia veľkosti rovnovážnych koncentrácií látok hodnotu K_c ?

Príklad:

Sústava v rovnováhe:

veľká koncentrácia
reaktantov,
nízka koncentrácia
produktor

Zapíšeme vzťah pre výpočet K_c:

$$K_c = \frac{[\text{NO}]^2}{[\text{N}_2]^1 \cdot [\text{O}_2]^1}$$

$$1 \text{N}_2(\text{g}) + 1 \text{O}_2(\text{g}) \rightleftharpoons 2 \text{NO}(\text{g})$$

! jednotku nepíšeme, toto je len vzor

Z obrázka je jasné, že rovnovážna koncentrácia produktu je malá, reaktantov veľká.

Kc bude mať malú hodnotu - reaktanty sa v malej miere premenili na produkt. Hovoríme, že rovnováha je posunutá sa stranu reaktantov.

Pre túto reakciu pri teplote 25°C je $K_c = 4,6 \cdot 10^{-31}$, reakcia takmer **neprebíha**. To je dobré, pretože inak by v našej atmosfére bolo veľa jedovatého oxidu dusnatého NO, ktorý sa navyše reakciou s kyslíkom oxiduje na toxický oxid dusičitý NO₂. Ten zreaguje s vodou na kyselinu dusičnú – príčinu kyslých dažďov).

Číselne:

$K \ll 10^{-3}$ veľmi malá hodnota Kc znamená, že reakcia (prakticky) neprebíha ($\leftarrow$), reaktanty sa takmer vôbec nepremenili na produkty

$K \ll 1$ rovnováha je posunutá na stranu reaktantov, reaktanty sa v malej miere premenili na produkty

$K \approx 1$ „ukážková“ vratná reakcia

$K \gg 1$ rovnováha posunutá na stranu produktov, reaktanty sa vo veľkej miere premenili na produkty

$K \gg 10^3$ veľká hodnota Kc - reakcia je viacmenej jednosmerná reakcia ($\rightarrow$), reaktanty sa takmer úplne premenili na produkty

! Hodnota Kc závisí od teploty, pri ktorej daná reakcia prebieha.

** V niektorej literatúre nájdete hodnotu 10⁴.

Faktory ovplyvňujúce chemickú rovnováhu

- ♣ **koncentrácia reaktantov a produktov**
- ♣ **teplota sústavy**
- ♣ **tlak v sústave**

- katalyzátor **nemá** vplyv na chemickú rovnováhu (pretože mení hodnotu aktivačnej energie v oboch smeroch reakcie rovnako), nemá vplyv na hodnotu rovnovážnej konštanty. Katalyzátor má vplyv len na rýchlosť ustálenia rovnováhy - jeho použitie skráti čas, za ktorý sa rovnováha vytvorí.

Vonkajšie vplyvy (vyššie uvedené 3 faktory) pôsobia na chemickú rovnováhu. Tento jav sa uplatňuje najmä pri výrobe a príprave určitých chemických látok. Napríklad, ak chceme získať čo najväčšie množstvo produktu, posúvame rovnováhu chemickej reakcie v smere tvorby produktu. A naopak, v prípade, že chemickou reakciou vzniká veľké množstvo produktu, ktoré je neželané, môžeme zmenou podmienok posunúť rovnováhu v smere reagujúcich látok – reaktantov.

Pri zmene reakčných podmienok vonkajšími zásahmi sa naruší pôvodná rovnováha a dochádza k vytvoreniu novej rovnováhy.

Platí pri tom:

Zákon akcie a reakcie - Le Chatelierov - Braunov princíp pohyblivej rovnováhy (1884 – 1886):

Porušenie rovnováhy vonkajším vplyvom $\neq$ akcia/ vyvoláva dej $\neq$ reakciu/, ktorý smeruje k zrušeniu účinku tohto vplyvu a stav rovnováhy sa opätovne obnoví.

Prehľad faktorov ovplyvňujúcich rovnováhu:

Akcia

Reakcia

Zmena koncentrácie:

Pridanie reaktantu $\uparrow c(R)$

Posun rovnováhy k produktom $\uparrow c(P)$

(ak zvýšime koncentráciu reaktantu = pridáme ho do reakčnej sústavy, bude vznikať viac produktu, tj. zväčší sa koncentrácia produktov)

Pridanie produktu $\uparrow c(P)$

Posun rovnováhy k reaktantom $\uparrow c(R)$

(ak zvýšime koncentráciu produktu = pridáme ho do sústavy, bude viac vznikať reaktantu, tj. zväčší sa koncentrácia reaktantov)

Odobratie produktu $\downarrow c(P)$ Posun rovnováhy k produktom $\uparrow c(P)$, tj. zväčší sa koncentrácia produktov

(ak znížime koncentráciu produktu = odoberieme ho zo sústavy, bude vznikať viac produktu)

Odobratie reaktantu $\downarrow c(R)$ Posun rovnováhy k reaktantom $\uparrow c(R)$, tj. zväčší sa koncentrácia reaktantov)

(ak znížime koncentráciu reaktantu = odoberieme ho zo sústavy, bude vznikať viac reaktantu)

Zmena tlaku:

Tlak ovplyvňuje priebeh chemickej reakcie **len** v prípade, že táto chemická reakcia prebieha v **plynnej fáze** a len v tom prípade, keď sa v priebehu chemickej reakcie **mení látkové množstvo plyných látok**.

Zvýšenie tlaku $\uparrow p$ Posun rovnováhy v smere (na stranu) **menšieho** počtu mólov plyných častíc (g)

Zníženie tlaku $\downarrow p$ Posun rovnováhy v smere **väčšieho** počtu mólov (g)

Zmena teploty:

Zvýšenie teploty   Posun rovnováhy k produktom $\uparrow c(P)$
v endotermických reakciách $\uparrow t_{\text{endot}}$

(zvýšením teploty endotermickej reakcie získame viac produktu, rovnováha sa posúva v smere reakcie, pri ktorej sa teplo spotrebúva)

Zvýšenie teploty   Posun rovnováhy k reaktantom
v exotermických reakciách $\uparrow t_{\text{exot}}$

(zvýšením teploty exotermickej reakcie zostane viac reaktantu)

všeobecne:

Zníženie teploty   Rovnováha sa posunie v smere exotermického priebehu, tj. v smere reakcie, pri ktorej sa teplo uvoľňuje), rastie koncentrácia produktov a K_c exotermickej reakcie

Zvýšenie teploty   Rovnováha sa posunie v smere endotermického priebehu, tj. rastie koncentrácia produktov a K_c endotermickej reakcie

Príklady:

Príklad 1 (komplexný):

Amoniak sa vyrába priamou syntézou prvkov – dusíka a vodíka.

Reakčné teplo tejto reakcie je $\Delta H = -92,4 \text{ kJ/mol}$

Po dosiahnutí rovnovážneho stavu pri určitej teplote boli namerané nasledujúce koncentrácie látok:

$$[\text{H}_2] = 0,0575 \text{ mol.dm}^{-3}, [\text{N}_2] = 0,0425 \text{ mol.dm}^{-3} \quad [\text{NH}_3] = 1,50 \text{ mol.dm}^{-3}.$$

Táto reakcia má pri teplote 25°C hodnotu $K_c = 4,1 \cdot 10^8$,

pri teplote 127°C hodnotu $K_c = 3,8 \cdot 10^4$

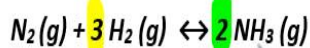
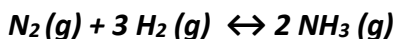
Úlohy:

- Zapíšte vzťah pre výpočet rovnovážnej konštanty K_c
- Zapíšte vzťah pre výpočet rovnovážnej konštanty K_p .
- Vypočítajte rovnovážnu konštantu tejto reakcie.
- Aký vplyv bude mať na reakciu zmena teploty?
- Dosiahne sa väčší výťažok amoniaku zmenou tlaku? Ak áno, akým spôsobom?

Riešenie:

a) Zapíšte vzťah pre výpočet rovnovážnej konštanty.

Napíšeme chemickú rovnicu výroby amoniaku syntézou (= zlúčenie) dusíka a vodíka:

Zapíšeme vzťah pre K_c :

$$K_c = \frac{[\text{NH}_3]^2}{[\text{H}_2]^3 \cdot [\text{N}_2]}$$

rovnovážna koncentrácia produktu umocnená stechiometrickým koeficientom

súčin rovnovážnych koncentrácií reaktantov umocnených stoch. koef.

b) Zapište vzťah pre výpočet rovnovážnej konštanty K_p .

Zapišeme vzťah pre K_p – všetky zložky sú **plyny**, každá z nich má svoj parciálny tlak p :

$p(\text{H}_2)$, $p(\text{N}_2)$, $p(\text{NH}_3)$

K_p je obdoba K_c , ale dosádzame do vzťahu parciálny tlak miesto rovnovážnych koncentrácií:

$$K_p = \frac{p(\text{NH}_3)^2}{p(\text{H}_2)^3 \cdot p(\text{N}_2)}$$

c) Vypočítajte rovnovážnu konštantu tejto reakcie.

Do vzťahu pre K_c dosadíme hodnoty rovnovážnych koncentrácií zadané v úlohe zmerané pri určitej teplote:

$[\text{H}_2] = 0,0575 \text{ mol}\cdot\text{dm}^{-3}$, $[\text{N}_2] = 0,0425 \text{ mol}\cdot\text{dm}^{-3}$ $[\text{NH}_3] = 1,50 \text{ mol}\cdot\text{dm}^{-3}$

$$K_c = \frac{[\text{NH}_3]^2}{[\text{H}_2]^3 [\text{N}_2]} = \frac{1,50^2}{0,0575^3 \cdot 0,0425} = 278\,479 = 2,78 \cdot 10^5$$

!!! Všimnite si, že K_c nepíšeme jednotku, považujeme ju za bezrozmernú

(keďže delíme rôzne mocniny jednotky mol/dm^3 , výsledok by nemusel byť vždy bezrozmerný (=1), ale výslednou jednotkou by boli rôzne mocniny mol/dm^3)

d) Aký vplyv bude mať na reakciu zmena teploty?

Podľa zápornej hodnoty v zadaní $\Delta H = -92,4 \text{ kJ}/\text{mol}$ vieme, že ide o exotermickú reakciu.

1) z vplyvu teploty na rovnováhu reakcií vieme, že

- zvýšenie teploty v exotermických reakciách spôsobí posun rovnováhy k smerom k reaktantom, čiže zvýšením teploty exotermickej reakcie zostane viac reaktantov.

2) zo zadaných hodnôt K_c pri rôznych teplotách

$t = 25^\circ\text{C}$ hodnota $K_c = 4,1 \cdot 10^8$,

$t = 127^\circ\text{C}$ hodnota $K_c = 3,8 \cdot 10^4$

vidíme, že hodnota K_c pri nižšej teplote je väčšia, tj. reaktanty sa vo väčšej miere premieňajú na produkty ako je to pri vyššej teplote, kde je menšia hodnota K_c .

Odpoveď d): V danej reakcii potrebujeme vyrobiť čo najviac amoniaku = produktu, teda danú reakciu nie je vhodné uskutočňovať pri vysokej teplote. Zvýšením teploty by bol výťažok reakcie (množstvo amoniaku) menší.

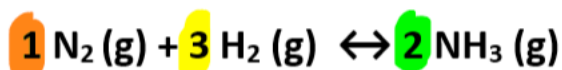
e) Dosiahne sa väčší výťažok amoniaku zmenou tlaku? Ak áno, akým spôsobom?

Tlak ovplyvňuje priebeh chemickej reakcie len v prípade, že táto chemická reakcia prebieha v plynnéj fáze a len v tom prípade, keď sa v priebehu chemickej reakcie mení látkové množstvo plynných látok.

1) v reakčnej sústave sú prítomné zložky v plynnom skupenstve – **g**.

2) nastala zmena počtu plynných častíc na ľavej a pravej strane rovnice, tj. zmenilo sa látkové množstvo plynných častíc na strane reaktantov a produktov:

Ľavá strana rovnice: **1 + 3 = 4** móly plynných častíc

Pravá strana rovnice: **2** móly plynných častíc

$$4 > 2$$

Odpoveď 1:

Zmena tlaku rovnováhu tejto reakcie ovplyvní, teda aj výťažok amoniaku.

Ďalej vieme, že:

zvýšenie tlaku vyvolá posun rovnováhy v smere **menšieho** počtu mólov plynných častíc (g)

zníženie tlaku vyvolá posun rovnováhy na stranu **väčšieho** počtu mólov plynných častíc (g)

Množstvo amoniaku je 2 mol, čo je menej ako 4 mol (=súčet mólov plynných častíc reaktantov)

Požadujeme vznik amoniaku, potrebujeme posunúť rovnováhu v smere menšieho počtu plynných častíc, čo dosiahneme zvýšením tlaku.

Odpoveď 2:

Väčší výťažok amoniaku pri jeho výrobe dosiahneme zvýšením tlaku.

Príklad 2:

Napíšte vzťah pre výpočet rovnovážnej konštanty K_c a K_p reakcie:

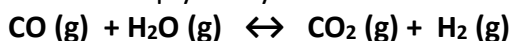
Riešenie: $K_p = p(\text{CO}_2)$

Parciálny tlak tuhých látok je konštantný a preto je zahrnutý do rovnovážnej konštanty.

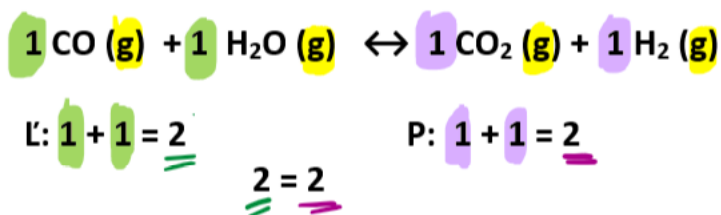
$K_c = [\text{CO}_2]$ – vypočíta sa z rovnovážnej koncentrácie CO_2 .

Príklad 3:

Určte ako vplýva zvýšenie tlaku na chemickú rovnováhu nasledovnej chemickej reakcie:

Riešenie:

Odpoveď:

Zložky sústavy sú v plynnom skupenstve, ale v priebehu chemickej reakcie sa látkové množstvo plynných zložiek nemení, preto:

tlak v tejto reakcii **neovplyvní** chemickú rovnováhu, a teda ani výťažok reakcie.

Príklad 4:

Vypočítajte rovnovážnu konštantu reakcie

ak viete, že začiatočná koncentrácia látky A aj B bola $0,5 \text{ mol/dm}^3$ a rovnovážna koncentrácia C je $0,2 \text{ mol/dm}^3$.

Riešenie:

Zápis:

začiatočná koncentrácia látky A: $c(\text{A}) = 0,5 \text{ mol/dm}^3$

začiatočná koncentrácia látky B: $c(\text{B}) = 0,5 \text{ mol/dm}^3$

rovnovážna koncentrácia C: $[\text{C}] = 0,2 \text{ mol/dm}^3$.

Vzťah pre výpočet K_c danej reakcie:

$$K_c = \frac{[C] \cdot [D]}{[A] \cdot [B]}$$

Potrebuje zistiť a dosadiť rovnovážne koncentrácie $[A]$, $[B]$ a $[D]$.

Vieme, že:

- počas reakcie reaktanty ubúdajú, ich koncentrácia sa znižuje, koncentrácia produktov narastá

- v tejto reakcii majú všetky látky stechiometrický koeficient **1**, ich látkové množstvá sú v rovnakých pomeroch $A : B : C : D = 1 : 1 : 1 : 1$,

teda aj množstvá látky C a D sú v pomere 1 : 1, teda $[C] = [D] = 0,2 \text{ mol/dm}^3$

- koncentrácia C a D rástla z 0 na **0,2** mol/dm³, podľa toho vieme, že z A a B rovnaké množstvo ubudlo – premenilo sa na produkt:

$[A] = c(A) - x = \text{začiatočná koncentrácia} - \text{úbytok koncentrácie} = 0,5 - 0,2 = 0,3 \text{ mol/dm}^3$

$[B] = c(B) - x$

$c(A) = c(B)$

a

$[A] : [B] = 1 : 1$, teda aj $[A] = [B] = 0,3 \text{ mol/dm}^3$

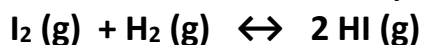
dosadíme hodnoty a vypočítame:

$$K_c = \frac{0,2 \cdot 0,2}{0,3 \cdot 0,3} = \frac{0,2^2}{0,3^2} = \frac{0,04}{0,09} = 0,44$$

Odpoveď: Rovnovážna konštanta danej reakcie $K_c = 0,44$.

Príklad 5:

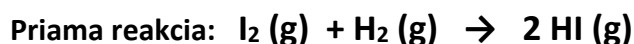
Rovnovážna konštanta reakcie jódu s vodíkom za vzniku jodovodíka:

má pri teplote 450°C hodnotu $K_c = 50$.

Akú hodnotu má rovnovážna konštanta spätnej reakcie?

Riešenie:

Vzťah pre K_c priamej reakcie (1):

$$K_c = \frac{[\text{HI}]^2}{[\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2]} = 50$$

Spätná reakcia: $2 \text{HI} (\text{g}) \rightarrow \text{I}_2 (\text{g}) + \text{H}_2 (\text{g})$

Vzťah pre K_c spätnej reakcie (2):

$$K_c = \frac{[\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2]}{[\text{HI}]^2}$$

matematicky sa dá vzťah K_c priamej r. (1) upraviť na vzťah (2) K_c spätnej r. – prevrátením:

$$\begin{aligned} \frac{[\text{HI}]^2}{[\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2]} &= 50 && / \cdot [\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2] \\ [\text{HI}]^2 &= 50 \cdot [\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2] && / : [\text{HI}]^2 \\ 1 &= 50 \cdot \frac{[\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2]}{[\text{HI}]^2} && / : 50 \\ \frac{1}{50} &= \frac{[\text{H}_2] \cdot [\text{I}_2]}{[\text{HI}]^2} = K_{c \text{ spät. r.}} \\ K_{c \text{ sp}} &= 0,02 \end{aligned}$$

Odpoveď: Rovnovážna konštanta spätnej reakcie má hodnotu $K_{c \text{ sp}} = 0,02$